فصلنامه علمی – ترویجی اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره هشتم ، پاییز ۱۳۹۳- صفحه ۱۰۱ - ۱۲۲

برآورد ظرفیت خمس در رفع فقر در ایران طی سال‌های ۸۹-۸۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۱۲/۱۲ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۱/۱۵

محمد مهدی عسگری*
سحرنیازخانی**

چکیده

در تحقیق حاضر با در نظرگرفتن خمس به عنوان یکی از منابع تأمین بودجه دولت اسلامی، در صدد اثبات این ادعا برآمدیم که پرداخت خمس از طرف مردم و مصرف بهینه آن به وسیله مسئولان در اقتصاد ایران گامی مهم در جهت ریشه کن کردن مسأله فقر در جامعه خواهد بود.

در ابتدا فلسفه وضع خمس (کاهش فقر) را از منظر آیات و روایات مورد بررسی قرار داده و دیدگاه فقهای شیعه و سنی را درباره موارد تعلق خمس مورد بحث قرار دادیم و نظریه امام خمینی (ره) مبنی بر حق الاماره بودن خمس – حاکم اسلامی در هر زمان حق جمع آوری خمس را دارد- را پیش فرض تحقیق قرار دادیم. سپس به محاسبه خمس بالقوه پرداختیم.به دلیل وجود برخی محدودیت ها در استفاده از مهم ترین روش های تخمین خمس(مدل های کلان اقتصادی، سری زمانی، شبیه سازی خرد)، به محاسبه حجم خمس بالقوه با روش تحلیل آماری، با استفاده از آمار سال های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۹ پرداختیم.

یافته های پژوهش نشان می دهد که خمس توانایی رفع بخش عمده ای از فقر در ایران را دارد. با در نظر گرفتن دهک پنجم درآمدی به عنوان متوسط جامعه، منابع لازم و درصد کفایت درآمد خمس از این منابع را برای رساندن خانوارهای زیر متوسط جامعه به سطح دهک پنجم، برآورد کرده و به این نتیجه رسیدیم که درآمد خمس سالهای ۸۷-۸۵ تمامی منابع لازم را پوشش داده و در مابقی سال ها بیش از ۷۰ درصد منابع لازم را پوشش داده است و این موضوع کفایت قابل توجه خمس برای رفع فقر را نشان می دهد.

واژگان کلیدی: *خمس، اقتصاد اسلامی، فقر، خط فقر، مالیات‌های اسلامی*

* دانشیار دانشکده معارف اسلامی و اقتصاد، دانشگاه امام صادق(ع) m.askari@isu.ac.ir

** دانشجوی کارشناسی ارشد اقتصاد اسلامی دانشگاه علوم اقتصادی(نویسنده مسئول) sahar.niazkhani@yaoo.com

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-04]

مقدمه

نص صریح قرآن کریم و روایات ائمه علیه السلام دلالت بر آن دارند که خداوند خمس را صرفا برای رفع فقر در جامعه و تامین حداقل معیشت خانوارها وضع کرده است. عوامل متعددی بر کاهش فقر موثر هستند. در تحقیق حاضر صرفا تاثیر خمس بالقوه به عنوان یک منبع در اختیار حکومت مورد بررسی قرار گرفته است. با در نظر گرفتن این فرض که تمام خمس،همچنین سهم سادات، حق العماره بوده وطبق نظر امام خمینی باید در اختیار حاکم مسلمین قرار گیرد، خمس بالقوه طی سال های ۱۳۸۰تا ۱۳۸۹با استفاده از روش تحلیل آماری مورد تخمین قرار گرفته و منابع لازم برای کاهش فقر و امکان رفع فقر را مورد آزمون قرار گرفته است.

نظر فقهای شیعه این است که خمس در غنائم، معادن، گنج، غوص، درآمد کسب، زمینی که ذمی از مسلمان بخرد و مال مخلوط به حرام واجب گردیده است. علمای اهل سنت، در اصل وجوب و تشریع با فقهای شیعه هماهنگی دارند، ولی آنان، خمس را ویژه غنائم جنگی می‌دانند. ازبین هفت گزینه تعلق خمس، تنها دو مورد آن یعنی خمس ارباح مکاسب و خمس معادن هستند که اولاً دارای ارزش بالایی هستند و ثانیاً قابل محاسبه هستند و سایر انواع خمس مانند خمس غواصی، گنج و امثال ذلک ناچیز و در برخی از موارد غیرقابل محاسبه هستند.

تأمین بودن حداقل‌های معیشتی خانواده، یکی از اصول مهمی است که در اسلام به شدت برآن تأکید شده است و حکومت اسلامی موظف است که افراد را در این مسأله یاری نماید. از یکسو حکومت اسلامی وظیفه دارد که فضای جامعه را به‌گونه ای آماده سازد که افراد بتوانند با ورود به فضای کسب و کار سالم، نیازهای معیشتی خود را تامین کنند و از سوی دیگر وظیفه دارد کسانی را که از تأمین حداقل های معیشتی خود در مانده‌اند یاری نماید.

بدین منظور درآمد بالقوه خمس طی سال های ۱۳۸۹-۱۳۸۰مورد محاسبه قرار داده ایم. با این استدلال که متوسط جامعه را دهک پنجم تشکیل می دهد، منابع لازم را برای اینکه دهک های اول،دوم، سوم وچهارم را به سطح زندگی دهک پنجم برسانیم، مورد محاسبه قرار داده وتاثیر آن برای رسانیدن به سطح زندگی متوسط مورد بررسی قرار دادیم. محاسبات صورت گرفته حاکی از آن است که خمس توانایی بسیار زیادی برای رفع فقر در ایران دارد.

۱.پیشینه تحقیق در ایران

در این بخش برخی از مطالعات صورت گرفته در خصوص خمس را به طور اجمالی مرور می‌کنیم:

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-04]

کیاالحسینی(۱۳۷۷) در پایان نامه کارشناسی ارشد خود تحت عنوان زکات در قرآن و برآورد تابع آن در ایران، پس از بررسی فقهی و نظری خمس در اسلام، به محاسبه و برآورد خمس حاصل از ارباح مکاسب پرداخته است. او در تحقیق خود، از دو روش خرد و کلان استفاده کرده و نشان داده است که روش‌های خرد و کلان نتایج مشابهی داشته‌اند. این تحقیق برای یک دورهٔ ۱۰ ساله (از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵) انجام شده است..

کیاالحسینی(۱۳۷۸) در مطالعه‌ای با جمع‌آوری اطلاعات مربوط به بودجه خانوار برای دهک‌های گوناگون درآمدی خانوارهای شهری در فاصله زمانی ۱۳۸۴-۱۳۶۱ با روش پنل دیتا چگونگی اثرگذاری عوامل مؤثر بر هزینه‌های مذهبی دهک‌های درآمدی خانوار شهری ایران را مورد بررسی قرار داده و ضمن تعیین مقدار ضریب هر یک از عوامل، کشش درآمدی را نیز محاسبه کرده‌است. در آن تحقیق نشان داده شده‌است که در درآمد خانوار، بعد خانوار، دوران جنگ تأثیر مثبتی بر پرداخت خمس داشته‌است و تورم تأثیر منفی بر آن می‌گذارد. در دوران جنگ تابع پرداخت هزینه‌های مذهبی به سمت بالا منتقل شده است.

کیا الحسینی(۱۳۸۰) در مقاله «برآورد خمس ارباح مکاسب به عنوان یکی از منابع مالی اسلامی تأمین اجتماعی» پس از بررسی فقهی و نظری خمس در اسلام، به محاسبه و برآورد خمس حاصل از ارباح مکاسب می پردازد. ایشان با روش مدل‌سازی خرد و با استفاده از داده‌های حساب‌های ملی و مرکز آمار طی سال‌های ۶۵ تا ۷۵ ، کار خود را به پیش برده‌اند. ایشان از داده‌های سری زمانی استفاده کرده‌اند.

کیا الحسینی(۱۳۸۷) در مقاله «نقش زکات فطره در فقرزدایی» زکات فطره را به عنوان یکی از واجبات مالی به عنوان منبعی برای رفع فقر مطرح کرده است. در این تحقیق ضمن طرح بحث‌های فقهی مربوط به زکات، با توجه به اطلاعات موجود، مبلغ ریالی زکات فطره در سطح خانوارهای شهری و روستایی در هر دهک درآمدی و همچنین در سطح ملی برای دوره زمانی ۱۳۸۰-۱۳۷۰برآورد شده است. در این مقاله با توجه به آمار دهک‌هایی که زیر خط فقر قرار دارند مبالغ زکات فطره کشور برای دو جامعه روستایی و شهری کشور در سطح خانوار و ملی محاسبه شده‌است و سرانجام با در نظر گرفتن نتیجه‌های مربوط به شکاف فقر، مقایسه‌ای بین مبلغ زکات فطره با شکاف فقر در سطح کشور انجام پذیرفته است. نتیجه‌ها از آن حاکی است که در فاصله زمانی پیش گفته مبالغ زکات بالقوه برای فقرزدایی کافی نبوده و باید از ابزارهای دیگری مثل زکات مال، خمس و دیگر پرداخت‌ها یاری جست.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-04]

موسایی(۱۳۸۷) به بررسی نقش خمس در رفع فقر مردم شهر شال قزوین می پردازد. ایشان اعتقاد دارد که هر چند فعالیت های زیادی در جهت کاهش فقر در ایران صورت گرفته، اما نتیجه امر قابل قبول نبوده است. لذا ایشان اعتقاد دارد که باید از ظرفیت‌های بومی در جهت رفع فقر استفاده نماییم که یکی از این ظرفیت‌ها، مسأله خمس است. ایشان در یک تحقیق میدانی، میزان ظرفیت بالقوه خمس شهرستان مذکور را مورد محاسبه قرار داده و به این نتیجه رسیده است که نه تنها خمس میتواند به رفع فقر کمک نماید، بلکه می‌تواند خط فقر را تا ۶۰ درصد بهبود دهد.

کاشیان(۱۳۸۹) در پایان نامه کارشناسی ارشد خود تحت عنوان «آزمون بسندگی زکات و خمس در تأمین حداقل معیشت خانوارهای نیازمند در اقتصاد ایران» برای یک دوره ۸ ساله (از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۷) بسندگی زکات و خمس را در تأمین حداقل معیشت خانواده های نیازمند و رفع فقر مورد آزمون قرار داده‌است. در آن تحقیق به منظور بررسی فرضیه (کفایت زکات با فرض انحصار آن در موارد نه‌گانه) با استفاده از روش آماری، به محاسبه ظرفیت بالقوه زکات، زکات فطره و خمس در اقتصاد ایران پرداخته شده‌است.

عسگری و کاشیان(۱۳۹۰) در تحقیقی تحت عنوان «برآورد ظرفیت بالقوه خمس و مقایسه آن با درآمدهای مالیاتی در اقتصاد ایران طی سال‌های ۸۰ تا ۸۷»، به بررسی امکان استفاده از خمس و زکات به عنوان جانشین و یا مکملی برای مالیات با استفاده از دو روش شبیه‌سازی خرد و روش کلان در اقتصاد ایران پرداخته‌اند. نتایج تحقیق نشان داده است که طی این دوره ظرفیت بالقوه خمس از درآمد مالیاتی بالفعل بیشتر بوده است.

۲. منابع خمس

به طورکلی دونظریه در بین فقهای شیعه وجود دارد:

الف.نظریه مشهور:موارد تعلق خمس را هفت مورد استقراء کرده اند

اموالی که خمس بر آنها واجب است به طور کلی تحت عنوان عام غنیمت گنجانده می‌شوند یعنی اگر مالی به انسان به نحو غنیمت برسد باید خمس آن را در مصارفی خاص صرف نماید. فقهای شیعه با توجه به معنای لغوی غنیمت در آیه شریفه خمس و به استناد روایات و اجماع موارد تعلق خمس را تا هفت مورد استقراء کرده‌اند که عبارتند از: غنایم جنگی، معدن، گنج،

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-04]

غوص، درآمد کسب، زمینی که ذمی از مسلمان بخرد، مال حلال مخلوط به حرام.(شیخ طوسی، شیخ مفید، شهید اول)

ب.نظریه غیر مشهور: موارد تعلق خمس را پنج مورد استقراء کرده اند

گروهی از فقها «مال مخلوط به حرام» و «زمینی که کافر ذمی از مسلمان بخرد» از موارد خمس نیاورده‌اند و پنج مورد از موارد هفت‌گانه را ذکر کرده اند. مانند سید مرتضی علم الهدی(۱۴۱۵ق،ج۱،ص۱۵۵)، ابن زهره(۱۲۷۶ق،ص۵۰۷)، ابن حمزه(۱۴۰۸ق،ج۱،ص۷۱۸)، سلاربن عبد العزیز دیلمی(۱۴۰۴ق،ج۱،ص۵۸۱).

در مقام بیان متعلقات خمس، اموال مورد تعلق خمس عبارتند از:

۱- غنائم جنگی: مال‌ها و ثروت‌هایی که در جنگ با کافران متجاوز، آنان که هیچ پیمانی با مسلمانان ندارند و در پناه حکومت اسلامی نمی‌زیند، یا گردنکشان علیه حاکم اسلامی و... بدست می‌آید اگر با اذن امام انجام گرفته‌باشد.

۲- معادن: معدن‌های طلا، نقره،آهن، سرب، مس، روی و گوگرد و ... اگر آنچه استخراج شده بیست دینار باشد.

۳- کنز: گنج‌ها و دفینه‌هایی که از دل زمین بدست می‌آیند اگر بیش از بیست دینار باشد.

۴- الغوص: آنچه غواصان از ژرفای دریاها بیرون می‌آورند: مروارید و مرجان و ... اگر ارزش آن به یک دینار برسد.

۵- مال مخلوط به حرام: مال حلال آمیخته به حرام اگر اندازه حرام، روشن نباشد و مالک آن هم معلوم نباشد.

۶- زمینی که کافر ذمی از مسلمان بخرد.

۷- ارباح مکاسب (سودهای کسب): درآمدهای انسان در طول سال از داد و ستد، کشاورزی، دامداری، صنعت و....

۳. مصارف خمس

خداوند تبارک وتعالی در آیه ۴۱ سوره مبارکه انفال می‌فرمایند: «وَ اعْلَمُوا أَنَّما غَنِمْتُمْ مِنْ شَیْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِذِی الْقُرْبی وَ الْیَتامی وَ الْمَساکینِ وَ ابْنِ السَّبیلِ إِنْ کُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ وَ ما أَنْزَلْنا عَلی عَبْدِنا یَوْمَ الْفُرْقانِ یَوْمَ الْتَقَی الْجَمْعانِ وَ اللَّهُ عَلی کُلِّ شَیْءٍ قَدیرٌ»؛ «و بدانید که هرچه غنیمت گرفتید، یک پنجم آن برای خدا و رسول و از آن خویشاوندان [او] و یتیمان و

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-04]

بینوایان و در راه ماندگان است؛ اگر به خدا و آنچه بر بنده خود(حضرت محمـد) در روز جـدایی [حق ازباطل]-روزی که آن دو گروه با هم روبه‌رو شدند –نازل کردیم، ایمان آورده‌اید و خدا بـر همه چیزی تواناست».(تفسیر نمونه، ج ۷، ص ۱۷۱)

اولین سهم از خمس سهم خداوند متعال است و در این نکته هیچ اختلافـی میـان علمـای شیعه وجود ندارد که باید سهم خدا را در اختیار پیامبر، که خلیفه و ولی او در میـان بنـدگانش است قرار داد و پس از پیامبر، باید آن را به دست امام معصوم که خلیفه‌ی اوست سپرد. امام نیز این سهم را در راه جلب رضای خدا مصرف می‌کند. رضای خدا، از موارد مصرف سهم خداست و از مواردی است که یقین حاصل می‌شود «سهم خدا» به خدا رسیده‌اسـت، یـا در آن چـه مـورد نظر خداوند متعال بوده مصرف شده است. رضای خدا همان است که معصوم تشخیص می‌دهد.

دومین سهم از خمس متعلق به رسول اوست. رساندن سهم پیامبر در زمان حیـات او بـه آن حضرت واجب است، تا وی آن را به صلاح دید خود در راه امور رسالت یا رفع نیازهـا مصـرف کند و مانند مالکی که در اموال شخصی خود تصرف می‌کند، درآن تصرف نماید، اگرچـه پیـامبر به عنوان رسالت آن را مالک می‌شود. پس از ارتحال وی، واجب است سـهم او بـه امـام معصـوم داده شود تا او به مثابه رسول و همانند او در آن سهم تصرف نماید.

سومین سهم از خمس متعلق به ذی‌القربی است. (مراد از ذی القربی امام معصوم، است یـا امام معصوم بارزترین مصداق آن است.) پرداختن سهم ذی‌القربی بـه پیـامبر در زمـان حیـات او واجب است، تا بر اساس آیه‌ی شریفه «**وآت ذی اقربی حقّه** ...»(اسرا ء /۲۶) حق آنـان را ادا، و یا بین ایشان تقسیم کند. پس از ارتحال پیامبر، واجب است سهم ذی القربـی بـه امـام معصـوم (ع)، به عنوان جانشین پیامبر، پرداخت شود تا صلاح دید خـود درآن تصـرف کنـد؛ اگـر معتقـد باشیم که منظور از ذی القربی ،همان امام معصوم بوده، یا امام معصوم مصداق بارز آن باشد.

از مطالب بالا روشن می‌شود که باید سهام سه‌گانـه‌ی خـدا و پیـامبر و ذی‌القربـی، پـس از وفات پیامبر، به امام معصوم داده شود تا درآن تصرف کند و در راه‌های آن که عبارتند از: رضای خدا، رسالت پیامبر و امامت خود می‌باشد، به مصرف برساند. این سهام سـه‌گانـه بـه سـهم امـام معروف است. هر چند امام (ع)بـه عنـوان ولـیّ الله و جانشـین رسـول و وصـیّ او ،آن را تملـک می‌کند، امّا هر گونه که صلاح بداند در آن تصرف می‌نماید.

دسته چهارم که از خمس سهم می‌برند یتیمان هستند. در لغت بـه معنـای از دسـت دادن پدر است. یتیم کسی است که پدرش فوت کرده باشد و او یتیم است تا وقتی که به بلـوغ برسـد و وقتی که بالغ شد اسم یتیم بودن از او برداشته می‌شـود و جمـع آن ایتـام و یتـامی اسـت. در

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-04]

اصطلاح در این‌جا به سیدی که پدر خود را از دست داده و به بلوغ نرسیده‌است را می‌گویند و از نظر فقهی مهجور پنداشته شده و اموال و دارایی‌هایش به دست ولی او سپرده می‌شود و طبق آیه خمس و روایات وارده سهمی از خمس می‌برد.

دسته پنجمی که خداوند از خمس برایشان سهمی قرار داده مساکین هستند. مسکین کسی است که چیزی (مالی) برای او نیست و گفته شده به کسی گویند که چیزی(مالی) نداشته باشد که با آن عیال و خانواده خود را کفالت کند. می‌گویند مسکین به کسی گفته می‌شود که چیزی(مالی) نداشته باشد و آن بلیغ‌تر از فقر است. در اصطلاح مسکین در این‌جا به سیدی گفته می‌شود که مال واموالی که با آن هزینه‌ی زندگی را تأمین کند نداشته باشد و طبق آیه‌ی خمس و روایات وارده سهمی از خمس را می‌برد.

دسته ششم از مستحقان شش‌گانه خمس ابن‌السبیل می‌باشند. ابن‌السبیل مسافری است که از راه جا مانده‌است و می‌خواهد به وطن خویش برگردد ولی هزینه‌ای که او را بدان‌جا برساند را ندارد و برای او در صدقات سهمی است. ابن‌السبیل مسافری است که از منزل خود دور افتاده‌است، به خاطر رفت وآمد زیاد سبیل نسبت داده شده‌است. در اصطلاح در این‌جا به سیدی که در طول مسافرت به خاطر از دست دادن هزینه‌ی سفر از ادامه راه باز مانده است و محتاج هزینه‌ای است که او را به خانه‌ی خود برساند که طبق آیه‌ی خمس و روایات وارده سهمی از خمس را می‌برد.

۴. حق الاماره بودن خمس

پیش فرض تحقیق حاضر این بوده‌است که حاکم اسلامی در هر زمان حق جمع آوری خمس را دارد. یعنی در زمان غیبت نیز فقیهی که بر جامعه مسلمین حکومت می‌کند می‌تواند به جمع آوری خمس بپردازد.(طبق نظر امام خمینی)

تمام خمس اختصاص به امارت و ولایت و حکومت اسلامی است. مقدار مازاد بر مخارج سالانه سادات که به خود حاکم برمی‌گردد برای رفع گرفتاری‌ها و مشکلات دولت و حکومت اسلامی می‌باشد و بیان تقسیم سهم سادات بین اصناف سه‌گانه در آیه خمس فقط از باب بیان مصرف بوده و این‌که این سه گروه از اهل بیت می‌توانند از خمس ارتزاق کنند همانند زکات که مصارف آن بیان شده لکن حکم آن با ولی امر است. **امام خمینی** در کتاب البیع(امام خمینی، ۱۳۶۴،ج۲،ص ۴۹۵)، **منتظری** در کتاب الخمس و الانفال و **هاشمی شاهرودی** در کتاب الخمس بر این نظرند. مشروح نظر امام خمینی به این صورت است که ایشان هنگام تبیین ادله

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-04]

حکومت اسلامی و ولایت فقیه در کتاب البیع تصریح کرده اند که خمس برای تأمین بودجه دولت اسلامی تشریع شده و هرگز این واجب تنها برای رفع نیاز سادات نبوده است. از دیدگاه امام (ره) خمس برای رفع تمام مشکلاتی است که رهبر حکومت اسلامی با آن روبه‌روست و از جمله رفع نیاز سادات.

خلاصه کلام، هرکس در معنای آیه و روایات، دقت و اندیشه کند، در می یابد که همه سهم‌های خمس، از بیت‌المال است و حاکم، حقّ تصرف در آن را دارد و از نظر حاکم، که مصلحت مسلمانان را در نظر دارد، گریزی نیست. حاکم، باید از سهم سادات، زندگی سه گروه یاد شده را بر حسب تشخیص خود، برآورد.

حضرت امام، در این گفتار، بردو نکته، اشاره دارد:

۱. خمس حقّ حاکم و در اختیار حکومت اسلامی است.

۲. این حکم, در باره همه خمس جریان دارد، نه نیمی از آن که سهم امام باشد منتهی، حاکم, باید نیازهای گروههای سه گانه را برآورد.

مبنای امام خمینی یکی از مبانی اساسی است که بسیاری از فروعات فقهی ریشه در آن دارد و مسایل فراوانی در باب کیفیت صرف وجوهات، و از آن جمله خمس بر آن استوار است. ایشان معتقدند مجموعه خمس همچون زکات و انفال ملک هیچ‌کس نیست، نه ملک شخص امام است و نه ملک منصب او، بلکه متعلق به بیت‌المال است و امام و والی تنها ولایت بر تصرف آن را دارند. حتی سهم سادات نیز ملک آنان نیست، بلکه از آن بیت‌المال است، منتها والی موظف است گروه‌های سه‌گانه سادات؛ یعنی یتامی، مساکین و ابن‌السبیل را تأمین کند و بر حسب صلاح‌دید خود بقیه آن را در مسیر مصالح مسلمین به مصرف رساند. آنچه که پیش فرض این تحقیق است، همین نظریه اخیر است.

۵. محاسبه ظرفیت بالقوه خمس در اقتصاد ایران طی سالهای ۸۰ تا ۸۹

دراین قسمت درآمد بالقوه خمس را در اقتصاد ایران طی سالهای ۸۰تا ۸۷ برآورد میکنیم.

همان‌طور که گفته شد فقهای شیعه موارد تعلق خمس را تا هفت مورد (این مسأله در باب الخمس تمامی کتب فقهی آمده است) استقراء کرده‌اند که عبارتند از:

غنائم جنگی، معدن، گنج، غوص، درآمد کسب، زمینی که ذمی از مسلمان بخرد، مال حلال مخلوط به حرام.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-04]

در مورد غنائم جنگی باید گفت در شرایط فعلی جنگ‌هایی مانند صدر اسلام وجود ندارد و از طرفی آماری در این رابطه وجود ندارد، لذا نمی‌توانیم به محاسبه آن بپردازیم. مضافاً بر این‌که در سال‌های مورد مطالعه ما جنگی صورت نپذیرفته که نیاز به محاسبه درآمدهای ناشی از خمس غنائم جنگی داشته باشیم.

خداوند متعال بخشی از نیاز فقرا را در معادن قرار داده است و دستور شده که یک پنجم از درآمدهای حاصل از استخراج معدن را در راه فقرا و موارد مصرف خمس بکار گرفته شود. مقدار خمس موارد سوم، چهارم و هفتم (یعنی گنج، غوص و مال مخلوط به حرام) بسیار نادر بوده و یا آمار دقیق و حتی تقریبی از مقادیر آنها وجود ندارد. مورد ششم نیز در حال حاضر موضوعیت ندارد چرا که از پشتوانه‌های قانونی و اجرایی مناسبی برخوردار نمی‌باشد. بنابراین با توجه به ناچیز بودن مقدار خمس در بعضی از موارد هفتگانه فوق الذکر و به دلیل عدم امکان دسترسی به اطلاعات آماری در بعضی دیگر، برای بحث تجربی تنها مورد پنجم یعنی خمس درآمد کسب شده یا ارباح مکاسب و نیز خمس مورد دوم یعنی خمس معادن را مورد مطالعه و پژوهش قرار می‌دهیم.

۱-۵. برآورد پایه خمس

در ادبیات مالی اقتصاد، روش‌های متفاوتی برای تخمین مالیات کشور و اثرات درآمدی آن وجود دارد که ما از این روش‌ها برای برآورد پایه خمس وخمس در ایران استفاده می‌کنیم. اهم این روش‌ها عبارتند از: روش مدل‌های کلان اقتصادی، مدل‌های سری زمانی، و مدل‌های شبیه سازی خرد.

برای برآورد درآمد بالقوه خمس، از روش مدلهای کلان اقتصادی استفاده می کنیم. با در اختیار داشتن و محاسبه متغیرهای عمده یعنی تولید ناخالص ملی، استهلاک سرمایه ثابت بخش خصوصی، درآمدهای دولت و هزینه مصرفی بخش خصوصی می‌توان پایه خمس را برای هر سال محاسبه کرد و با محاسبه پایه خمس و ضرب آن در نرخ نهائی خمس (۰/۲) مقدار خمس کشور در هر سال بدست می آید. نماد ریاضی روابط بالا به صورت زیر است:(کیاالحسینی، ۱۳۸۰)

$$Y_d=GNP-(IPK+IRE+GR) \qquad (1)$$

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-04]

در رابطه بالا به ترتیب Y_d درآمد قابل تصرف بخش خصوصی (خانوارها)،(GNP)تولیـد ناخـالص ملی به قیمت بازار، (IPK[1]) سود احتسابی، (IRE[2]) اجاره احتسابی و (GR[3]) مجموع درآمدهای دولت است. برای به‌دست آوردن پایه خمس نیز از رابطه زیر استفاده می‌کنیم:

$$BK=Y_d - C \qquad (۲)$$

که در این رابطه (BK[4]) پایه خمس، (Y_d) درآمد قابل تصرف بخش خصوصی و (C)هزینـه‌هـای معفو باب خمس بخش خصوصی است.

حال برای محاسبه خمس خواهیم داشت:

$$K=۰/۲ \quad (BK) \qquad (۳)$$

که درآن (K) نشان دهنده خمس لازم الاداء در هر سال است. ارقام مربوط به روابط بالا در ایـن جدول آمده است و در ستون آخر می‌توان درآمدهای بالقوه خمس را مشاهده کرد.

1. Profit
2 .Renting
3 .Government Revenue
4. Base Of Khoms

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-04]

جدول شماره ۱: حسابداری ملی مربوط به پایه خمس و بدهی خمس (به

(ارقام به میلیارد ریال)

سال	تولید ناخالص ملی	کسر می شود			درآمد قابل تصرف بخش خصوصی	کسر می شود		پایه خمس	بدهی خمس
		اجاره احتسابی [۱]	سود احتسابی [۲]	هزینه مصرفی دولت		هزینه مصرفی بخش خصوصی	استهلاک سرمایه بخش خصوصی [۳]		
۱۳۸۰	۶۷۳۱۹۱	-	-	۹۷۲۷۱	۵۷۵۹۲۰	۴۱۶۱۷۲	۴۵۴۳۹	۱۱۴۳۰۹	۲۲۸۶۲
۱۳۸۱	۹۰۷۳۴۴	-	-	۱۲۴۹۱۱	۷۸۲۴۳۳	۵۱۲۴۸۶	۵۸۹۴۷	۲۱۱۰۰۰	۴۲۲۰۰
۱۳۸۲	۱۱۱۶۴۶۰	-	-	۱۵۲۵۵۲	۹۶۳۹۰۸	۶۰۸۸۰۱	۶۷۹۰۳	۲۸۷۲۰۴	۵۷۴۴۱
۱۳۸۳	۱۴۴۲۰۵۶	-	-	۱۸۲۳۵۱	۱۲۵۹۷۰۵	۷۸۹۱۶۲	۸۰۰۹۱	۳۹۰۴۵۲	۷۸۰۹۰
۱۳۸۴	۱۸۰۳۴۰۵	-	-	۲۵۰۵۷۱	۱۵۵۲۸۳۴	۹۳۳۳۹۴	۸۹۶۳۹	۵۲۹۸۰۱	۱۰۵۹۶۰
۱۳۸۵	۲۱۹۸۳۵۰	-	-	۳۰۶۰۸۷	۱۸۹۲۲۶۳	۱۱۳۵۰۰۰	۹۶۱۶۷	۶۶۱۰۹۶	۱۳۲۲۱۹
۱۳۸۶	۲۸۲۵۵۱۶	-	-	۳۲۵۱۷۴	۲۵۰۰۳۴۲	۱۴۲۷۶۲۱	۱۱۷۸۴۸	۹۵۴۸۷۳	۱۹۰۹۷۵
۱۳۸۷	۳۳۳۳۲۳۵	-	-	۳۸۴۹۳۲	۲۹۴۸۳۰۳	۱۷۵۳۳۶۵	۱۳۹۲۱۶	۱۰۵۵۷۲۲	۲۱۱۱۴۴
۱۳۸۸	۳۵۴۳۵۷۴	-	-	۴۶۳۹۵۸	۳۰۷۹۶۱۶	۱۹۸۵۴۲۳	۱۶۹۷۷۴	۹۲۴۴۱۹	۱۸۴۸۸۴
۱۳۸۹	۴۳۰۰۵۳۱	-	-	۵۳۵۹۲۲	۳۷۶۴۶۰۹	۲۳۵۴۸۱۴	۲۰۱۴۳۹	۱۲۰۸۳۵۶	۲۴۱۶۷۱

مأخذ: مرکز آمار ایران، سالنامه آماری کشور، سالهای ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۹

۲-۵. برآورد خمس معادن

اگر از معدن طلا، نقره، سرب، مس،آهن، نفت، ذغال سنگ، فیروزه، عقیق، زاج، نمک و معدن‌های دیگر چیزی به دست آورد، در صورتیکه به مقدار نصاب باشد، باید خمس آن را بدهد.(امام خمینی (ره)۱۳۶۴،ج۲،مسآله ۱۷۹۸) نصاب معدن بنابر احتیاط ۱۰۵مثقال معمولی نقره یا ۱۵مثقال معمولی طلاست، یعنی اگر قیمت چیزی را که از معدن بیرون آورده، بعد از کم کردن مخارجی که برای آن کرده به ۱۰۵مثقال نقره یا ۱۵مثقال طلا برسد، بنابر احتیاط واجب باید خمس آن را بدهد.(امام خمینی (ره)۱۳۶۴،ج۲،مساله۱۷۹۹) استفاده ای را که از معدن برده، اگر قیمت آن به ۱۰۵مثقال نقره یا ۱۵مثقال طلا نرسد، خمس آن در صورتی لازم

۱. آمار آن در هزینه مصرفی وجود دارد.

۲. آمار آن در حساب های ملی وجود ندارد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-04]

است که به تنهایی یا با منفعت‌های دیگر کسب او از مخارج سالش زیاد بیاید.(امام خمینی (ره)۱۳۶۴،ج۲،مساله ۱۸۰۰)

نکته‌ای راکه در اینجا باید به آن توجه کرد این است که ارزش افزوده خمس باید به حد نصاب برسد و پس از کسر مخارج لازم است که خمس پرداخت شود. به عبارت دیگر ۲۰ درصد از ارزش افزوده معادن باید صرف خمس شود.

برای اقتصاد ایران، تعلق خمس بر معادن منوط به مالکیت خصوصی معادن است لکن بر اساس قانون اساسی و نظر بسیاری از فقهاء، معادن از جمله انفال بوده و در مالکیت دولت و حاکمیت است لذا مثل بخش نفت خمسی بر آن واجب نمی‌باشد. لکن نفت به دلیل استراتژیک بودن آن در مالکیت دولت باقی مانده ولی در معادن گرچه مالکیت آن از آن حاکمیت است لکن استفاده آن به صورت اجاره یا قراردادهای دیگر به بخش خصوصی واگذار شده است بنابراین کل معادن را مشمول خمس در نظر می گیریم.

درجدول ۳-۱۶ با وارد کردن میزان دریافتی، پرداختی و ارزش افزوده استخراج از معادن، خمس آنها را مورد محاسبه قرار داده‌ایم.

جدول شماره ۲: ارزش افزوده و ارزش پرداختی ها و دریافتی های معادن درحال بهره برداری (ارقام به میلیون ریال)

سال	ارزش افزوده	پرداختی	دریافتی	خمس
۱۳۸۰	۴۶۱۸۰۵۰	۱۲۵۴۷۹۱	۵۸۷۲۸۴۱	۹۲۳۶۱۰
۱۳۸۱	۵۰۶۰۴۲۵	۱۶۲۷۱۳۲	۶۶۸۷۵۵۸	۱۰۱۲۰۸۵
۱۳۸۲	۵۷۷۲۰۵۱	۲۳۷۲۷۷۹	۸۱۴۴۸۳۰	۱۱۵۴۴۱۰
۱۳۸۳	۹۶۵۰۸۲۵	۲۹۹۴۲۹۳	۱۲۶۶۴۵۱۱۸	۱۹۳۰۱۶۵
۱۳۸۴	۱۳۵۰۲۶۰۲	۳۶۱۵۸۰۷	۱۷۱۴۵۴۰۷	۲۷۰۰۵۲۰
۱۳۸۵	۱۶۶۶۶۰۶۰	۶۳۴۵۰۳۵	۱۳۰۱۱۰۹۵	۳۳۳۳۲۱۲
۱۳۸۶	۲۲۲۱۰۲۲۹	۷۴۸۸۵۳۰	۲۹۶۹۸۷۵۹	۴۴۴۲۰۴۶
۱۳۸۷	۲۷۷۵۴۴۰۰	۸۶۳۲۰۲۵	۳۶۳۸۶۴۲۴	۵۵۵۰۸۸۰
۱۳۸۸	۲۶۶۶۲۷۶۴	۹۹۲۶۴۲۷	۳۶۵۸۹۱۹۱	۵۳۳۲۵۵۳
۱۳۸۹	۳۸۷۳۶۸۷۳	۱۲۲۳۴۱۲۵	۵۰۹۷۰۹۹۸	۷۷۴۷۳۷۵

مأخذ: مرکز آمار ایران، پرداختی‌ها، دریافتی‌ها و ارزش افزوده بخش معدن از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۹

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-04]

همان‌طوری که مشاهده شد در این قسمت به محاسبه ظرفیت بالقوه خمس در اقتصاد ایران طی سال‌های ۸۰ تا ۸۹ پرداختیم و مشاهده کردیم که ازبین هفت گزینه تعلق خمس، تنها دو مورد آن یعنی خمس ارباح مکاسب و خمس معادن هستند که اولاً دارای ارزش بالایی هستند و ثانیاً قابل محاسبه هستند و سایر انواع خمس مانند خمس غواصی، گنج و امثال ذلک ناچیز و در برخی از موارد غیرقابل محاسبه هستند. با محاسباتی که تاکنون صورت گرفته‌است، نتیجه را می‌توان در جدول زیر بصورت خلاصه نشان داد.

جدول شماره ۳: ظرفیت بالقوه خمس در اقتصاد ایران طی سال های۸۰ تا ۸۹

(ارقام به میلیارد ریال)

سال	خمس ارباح مکاسب	خمس معادن	جمع
۱۳۸۰	۲۳۰۹۸	۹۲۳	۲۴۰۲۱
۱۳۸۱	۴۲۲۶۱	۱۰۱۲	۴۳۲۷۳
۱۳۸۲	۵۷۷۰۹	۱۱۵۴	۵۸۸۶۳
۱۳۸۳	۷۸۰۸۵	۱۹۳۰	۸۰۰۱۵
۱۳۸۴	۱۰۵۹۵۵	۲۷۰۰	۱۰۸۶۵۵
۱۳۸۵	۱۳۶۲۴۵	۳۳۳۳	۱۳۹۵۷۸
۱۳۸۶	۱۸۳۲۸۷	۴۴۴۲	۱۸۷۷۲۹
۱۳۸۷	۲۱۱۱۴۶	۵۵۵۰	۲۱۶۶۹۶
۱۳۸۸	۱۸۵۳۱۱	۵۳۳۲	۱۹۰۶۴۳
۱۳۸۹	۱۲۷۶۷۳	۷۷۴۷	۱۳۵۴۲۰

مأخذ: خلاصه‌ای از محاسبات صورت گرفته در طول فصل

۶. اسلام و سطح حداقل معیشت

اسلام خمس و زکات را بر مبنای این فلسفه که مالک واقعی ثروت، خداست و اینکه مالکیت صرفاً به انسان ها سپرده شده است تا از آن ثروتی که به دست آورده اند استفاده کنند، وضع کرده است. خداوند متعال در قرآن می فرمایند: «وأَنْفِقوا مِمّا جَعَلَکُمْ مُسْتَخْلَفینَ فیه»؛ «و از آن مال که به وراثت به شما رسانده است، انفاق کنید.»

اسلام برای افزایش ثروت افراد با توجه به رفاه کل جامعه مقررات خاصّی تعیین کرده است. تمام مخلوقات آفریده های خدایند و او روزی دهنده آنان است و به سبب این علت است که به

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-04]

مؤمنان دستور می دهد تا مراقب نیازمندان و فقرا باشند. از این دیدگاه کلّی خمس و زکات برای از بین بردن فقر واجب شده است. در مبانی اسلامی یکی از مسایل که بدان بسیار تأکید شده است، سطح زندگی برای توده‌ها است. به این معنا که در جامعه همه افراد حق برخورداری از نعمت‌ها را دارند و کسی نمی‌تواند این حق را فقط به اغنیا بدهد و فقرا را از این حق محروم سازد.

با نگاه به رویکرد پیامبر در صدر اسلام و دوران خلافت حضرت امیرالمؤمنین(ع) می‌توان دریافت که اولاً جامعه اسلامی سعی و تلاش زیادی را به خرج می‌دهد تا بتواند امکان برخورداری همگان از نعمت ها را فراهم سازد و حتی محروم‌ترین افراد در جامعه نیز به اندازه کافی از نعمت‌ها برخورداری داشته باشند. و ثانیاً تمرکز اصلی حکومت اسلامی بر نیازهای اصلی افراد بوده است که در احادیث به غذای مناسب، آب سالم و خانه‌ای در شأن اشاره شده است و در برخی احادیث، برخی دیگر از نیازهای اصلی افراد مانند همسر اختیار کردن و به حج رفتن را مطرح می‌کند تا فضای جامعه را به سمت آرامش و کسب و کار سوق دهند.

در اسلام وظیفه خطیر تامین حداقل معیشت، در مرحله اول به عهده سرپرست خانوار گذاشته شده است تا با کسب روزی حلال، نیازهای خود و خانواده خود را تامین کند، در مرحله بعد چنانچه به هر دلیلی از تامین حداقل کفاف زندگی معذور ماند، این وظیفه دولت است که نیازهای خانوار را برآورده سازد.البته حکومت اسلامی ابتدا باید زمینه کسب و کار و اشتغال جامعه را فراهم سازد تا خانواده ها را در تامین حداقل معاش خود یاری سازد.در مراحل بعدی به یاری خانوارهای نیازمند و جا مانده از حداقل کفاف خود، از طریق کمک های نقدی مستقیم با استفاده از درآمدهای دولتی بپردازد.

۷. برآورد منابع لازم برای تأمین حداقل معیشت مورد نظر در اسلام

در این قسمت می‌خواهیم با توجه به آمارهای موجود منابع لازم برای تأمین حداقل معیشت مورد نظر را برای سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۹ بررسی نماییم. اسلام به دنبال آن است که سطح یکسانی از زندگی را برای همه افراد فراهم کند و افرادی که فقیر هستند بتوانند خود را به متوسط جامعه برسانند. لذا آنقدر باید به افراد فقیر داد تا علاوه بر آنکه غنی می‌شوند، سطح زندگی آنها به سطح متوسط جامعه نزدیک شود. برای محاسبه منابع لازم در جهت هدف مذکور از آمار متوسط هزینه سالانه برآوردی هر دهک درآمدی در سطح کشور طی سال های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۹ استفاده می‌کنیم.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-04]

جدول شماره ۴: متوسط هزینه سالانه برآوردی هر دهک درآمدی در سطح کشور طی سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۹

ارقام به میلیارد ریال

سال / دهک	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹
اول	/۰۹ ۱۰۳۴۰	/۶۶ ۱۱۸۲۸	/۷۸ ۱۴۲۱۰	/۳۴ ۱۹۳۸۴	/۰۳ ۲۲۶۰۹	۲۸۰۴۳.۰۸	۳۴۶۸۶.۸۴	۴۴۶۶۴.۹۱	۴۹۳۵۴.۰۱	۶۱۳۵۰.۰۷
دوم	/۲۱ ۱۸۹۷۲	/۴۶ ۲۲۱۱۴	/۱۳ ۲۶۴۵۹	/۳۷ ۳۵۶۳۹	/۱۴ ۴۱۵۳۵	۵۱۳۰۷.۵۱	۶۳۹۸۸.۵۱	۸۰۴۳۴.۶۹	۸۹۴۴۰.۶۸	۱۱۰۱۷۴.۵
سوم	/۵۴ ۲۴۵۱۱	/۶۵ ۲۸۹۷۱	/۵۷ ۳۴۵۷۹	/۴۱ ۴۶۰۷۰	/۸۴ ۵۳۹۱۳	۶۶۵۲۳.۷۱	۸۲۹۹۵	۱۰۳۳۳۴.۹ ۲	۱۱۵۷۳۴.۰ ۸	۱۴۱۱۰۵.۱ ۷
چهارم	/۳۳ ۲۹۰۳۵	۳۴۵۷۱/۷	/۲۷ ۴۱۲۱۱	/۱۶ ۵۴۵۰۲	/۲۶ ۶۳۸۳۷	۷۸۸۴۷.۵۷	۹۸۵۱۶.۹۶	۱۲۱۸۸۲.۲ ۲	۱۳۶۶۳۹.۴ ۹	۱۶۵۶۴۵.۱ ۹
پنجم	/۸۶ ۳۲۹۱۲	/۷۳ ۳۹۳۷۱	/۵۹ ۴۶۸۹۵	/۸۱ ۶۱۸۹۰	/۰۴ ۷۲۵۳۳	۸۹۲۸۵.۱۳	۱۱۱۸۲۱.۵	۱۳۷۵۹۰.۶ ۴	۱۵۴۷۴۳.۱ ۴	۱۸۷۱۱۷.۷ ۲
ششم	/۷۵ ۳۶۶۰۵	/۴۸ ۴۴۰۵۷	/۵۶ ۵۲۴۴۴	/۸۴ ۶۸۸۴۴	۸۰۷۱۷/۳	۹۹۵۹۶.۹۳	۱۲۴۶۵۰.۸ ۸	۱۵۲۵۴۲.۰ ۳	۱۷۲۲۰۰.۲ ۴	۲۰۷۵۶۷.۷ ۴
هفتم	/۹۹ ۴۱۵۴۴	۵۰۲۸۶/۱	/۹۶ ۵۹۷۵۲	/۸۴ ۷۸۱۴۵	۹۱۷۶۶/۰۶	۱۱۲۹۲۶.۸ ۲	۱۴۱۵۹۸.۳ ۴	۱۷۲۶۰۳.۳ ۹	۱۹۴۸۲۹.۸ ۱	۲۳۴۱۵۲.۷ ۷
هشتم	/۰۵ ۴۹۳۰۰	/۶۱ ۶۰۰۵۷	۷۱۳۲۴/۶	/۳۷ ۹۲۶۶۲	/۷ ۱۰۸۸۵۰	۱۳۴۰۵۳.۴ ۴	۱۶۸۳۶۵.۸ ۱	۲۰۳۶۴۱.۷ ۲	۲۳۰۸۲۱.۶	۲۷۵۸۱۹.۷
نهم	/۷۷ ۶۴۱۱۷	/۴۷ ۷۹۱۴۳	/۸۴ ۹۳۸۵۸	/۲ ۱۲۰۸۲۶	/۳ ۱۴۲۰۹۹	۱۷۴۶۷۱.۸ ۹	۲۱۹۸۴۱.۷ ۱	۲۶۳۲۵۸.۰ ۲	۲۹۹۵۷۲.۳ ۸	۳۵۵۵۷۴.۷ ۹
دهم	/۴ ۱۵۴۲۷۰	/۱ ۲۰۱۰۳۰	/۷ ۲۳۵۹۶۶	/۷ ۲۹۱۲۸۶	/۳ ۳۴۵۱۷۱	۴۲۲۲۸۰.۹ ۲	۵۳۷۴۰۸.۴ ۵	۶۱۲۶۲۸.۴ ۷	۷۱۱۸۶۱.۵ ۷	۸۱۷۷۴۵.۳ ۳

براساس روابط ۱۳ و ۱۶ و نیز نتایج حاصل از جدول ۳-۲

با فرض اینکه متوسط جامعه را دهک پنجم درآمدی تشکیل می دهد، جدول زیر منابع لازم برای رسانیدن دهک های اول، دوم، سوم و چهارم به سطح زندگی دهک پنجم را نشان میدهد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-04]

جدول ۵: برآورد منابع لازم برای اجرای حالت چهارم طی سال های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۹
(ارقام به میلیارد ریال)

سال / دهک	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹
هزینه دهک اول	۱۰۳۴۰.۰۹	۱۱۸۲۸.۶۶	۱۴۲۱۰.۷۸	۱۹۳۸۴.۳۴	۲۲۶۰۹.۰۳	۲۸۰۴۳.۰۸	۳۴۶۸۶.۸۴	۴۴۶۶۴.۹۱	۴۹۳۵۴.۰۱	۶۱۳۵۰.۰۷
هزینه دهک دوم	۱۸۹۷۲.۲۱	۲۲۱۱۴.۴۶	۲۶۴۵۹.۱۳	۳۵۶۳۹.۳۷	۴۱۵۳۵.۱۴	۵۱۳۰۷.۵۱	۶۳۹۸۸.۵۱	۸۰۴۳۴.۶۹	۸۹۴۴۰.۶۸	۱۱۰۱۷۴.۵
هزینه دهک سوم	۲۴۵۱۱.۵۴	۲۸۹۷۱.۶۵	۳۴۵۷۹.۵۷	۴۶۰۵۷۹.۴۱	۵۳۹۱۳.۸۴	۶۶۵۲۳.۷۱	۸۲۹۹۵	۱۰۳۳۳۴.۹۲	۱۱۵۷۳۴.۰۸	۱۴۱۱۰۵.۱۷
هزینه دهک چهارم	۲۹۰۳۵.۳۳	۳۴۵۷۱.۷	۴۱۲۱۱.۲۷	۵۴۵۰۲.۱۶	۶۳۸۳۷.۲۶	۷۸۸۴۷.۵۷	۹۸۵۱۶.۹۶	۱۲۱۸۸۲.۲۲	۱۳۶۶۳۹.۴۹	۱۶۵۶۴۵.۱۹
هزینه دهک پنجم	۳۲۹۱۲.۸۶	۳۹۳۷۱.۷۳	۴۶۸۹۵.۵۹	۶۱۸۹۰.۸۱	۷۲۵۳۳.۰۴	۸۹۲۸۵.۱۳	۱۱۱۸۲۱.۵	۱۳۷۵۹۰.۶۴	۱۵۴۷۴۳.۱۴	۱۸۷۱۱۷.۷۲
منابع لازم	۴۸۷۹۲	۶۰۰۰۰	۷۱۱۲۲	۹۱۹۶۷	۱۰۸۲۳۷	۱۳۲۴۱۹	۱۶۷۰۹۹	۲۰۰۰۴۶	۲۲۷۸۰۴	۲۷۰۱۹۶
درآمد خمس	۲۴۰۲۱	۴۳۲۷۳	۵۸۸۶۳	۸۰۰۱۵	۱۰۸۶۵۵	۱۳۹۵۷۸	۱۸۷۷۲۹	۲۱۶۶۹۶	۱۹۰۶۴۳	۱۳۵۴۲۰

طبق جدول فوق، مقایسه بین منابع لازم و درآمد خمس نشان میدهد که از سال ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۷ درآمدهای حاصل از خمس برای رفع فقر کفایت می‌کرده است و برای مابقی سال‌ها در این بازه زمانی (۱۳۸۹-۱۳۸۰)، این درآمد کفایت نمی‌کرده است.

جمع بندی و نتیجه گیری

- نص صریح قرآن کریم و روایاتی که از ائمه اطهار(ع) درباره فلسفه وضع خمس نقل گردید، دلالت برآن دارد که هدف خداوند متعال از وضع خمس، رفع فقر و تأمین حداقل معیشت برای خانوارهای نیازمند است.
- حق الاماره بودن خمس و در اختیار حکومت اسلامی قرار گرفتن آن می‌تواند با تشریک مساعی دستگاه‌های مسئول، گامی بزرگ در جهت طراحی و اجرای یک سیستم واحد و جامع، به منظور تحقق هر چه بیشتر مصالح اجتماعی از قبیل کاهش نابرابری، ایجاد اشتغال و افزایش تولید ملی برداشته شود.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-04]

- محاسبات این تحقیق نشان می‌دهد که در طی سال های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۹ درآمد بالقوه خمس در ارتقای سطح زندگی دهک های پایین جامعه به سطح زندگی متوسط تأثیر به سزایی دارد؛ اگرچه در برخی سال های مورد بررسی این منابع کفایت نمی کرد اما نمیتوان توانایی این درآمد را در رفع فقر نادیده گرفت.با این با این استدلال که متوسط جامعه را دهک پنجم نشان می دهد، منابع لازم را برای اینکه دهک های اول، دوم، سوم وچهارم را به سطح زندگی دهک پنجم برسانیم را مورد محاسبه قرار دادیم ونشان دادیم که از ده سال مورد مطالعه درآمد خمس تنها از سال های ۱۳۸۴تا ۱۳۸۷(یعنی چهار سال) برای رفع فقر کفایت می کرده است وبرای مابقی سالهای بازه(۱۳۸۹-۱۳۸۰)، این درآمد کفایت نمی کرده است . منابع مورد نیاز برای رسانیدن دهک ها به دهک پنجم را درنظر گرفته ودرصد کفایت خمس برای رفع فقر را مورد بررسی قرار میدهیم.جدول زیر نشان دهنده درصد کفایت منابع خمس برای کاهش فقر در سال هایی است که درآمد خمس کمتر از منابع لازم برای رفع فقر است.

جدول۶:درصد کفایت منابع خمس برای کاهش فقر طی سال های ۱۳۸۰تا۱۳۸۹

(ارقام به میلیارد ریال)

سال / دهک	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹
منابع لازم	۴۸۷۹۲	۶۰۰۰۰	۷۱۱۲۲	۹۱۹۶۷	۱۰۸۲۳۷	۱۳۲۴۱۹	۱۶۷۰۹۹	۲۰۰۰۴۶	۲۲۷۸۰۴	۲۷۰۱۹۶
درآمدخمس	۲۴۰۲۱	۴۳۲۷۳	۵۸۸۶۳	۸۰۰۱۵	۱۰۸۶۵۵	۱۳۹۵۷۸	۱۸۷۷۲۹	۲۱۶۶۹۶	۱۹۰۶۴۳	۱۳۵۴۲۰
درصدکفایت خمس	۴۹.۲۳	۷۲.۱۲	۸۲.۷۶	۸۷.۰۰	بیش ازصد درصد	بیش ازصد درصد	بیش ازصد درصد	بیش ازصد درصد	۸۳.۶۸	۵۰.۱۱

بنابراین محاسبات صورت گرفته حاکی از آن است که خمس توانایی رفع بیش از نیمی از فقر در ایران را دارد.

- پرداخت وجوهات واجب چون خمس میتواند در افزایش کیفیت خدمات موجود در جامعه علاوه بر کمیت آن مؤثر باشد تا وضعیت زندگی طبقه نیازمند جامعه را متناسب با رشد توانمندی های متمولین جامعه افزایش دهد، یعنی به طور اتوماتیک پویایی طبقه بالای

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-04]

جامعه که معمولاً نسبت به طبقه میانی و پایین، وسیع و سریع تر است، به طبقات پایین تر منتقل نماید و خود، مایه تعادل و مانع شکاف طبقاتی بیشتر گردد.

- با فرض به اینکه خمس از درآمدهای دولت است و حاکم جامعه اسلامی این اختیار را دارد که در هر جایی که صلاح ببیند به مالیات گذاری بپردازد ونیازهای جامعه اسلامی را برطرف نماید، اگر درآمد خمس به هر دلیلی برای رفع فقر کفایت نکند، حاکم جامعه اسلامی می تواند با مالیات گذاری ویا استفاده از سایر درآمدهای حکومت اسلامی مانند انفال، جزیه، فیء وخراج نیازهای فقرا را بر طرف سازد.

منابع

۱.امام خمینی،۱۳۶۴، رساله توضیح المسایل، نشر طاهری،ج۲.

۲.انصاری، محمد جواد و دیگران، (۱۳۷۸)، درآمدی بر مبانی اقتصاد خرد با نگرش اسلامی، تهران، انتشارات سمت.

۳.تریک، راجر، (۱۳۸۶)، فهم علم اجتماعی،تهران، انتشارات نی.

۴.دادگر، یدالله، باقری، مجتبی، (۱۳۸۶)، حد فقر شریعت، فصلنامه اقتصاد اسلامی، شماره ۲۵.

۵.عسگری، محمد مهدی، کاشیان، عبدالمحمد، (۱۳۹۰)، برآورد ظرفیت بالقوه خمس ومقایسه آن با درآمدهای مالیاتی در اقتصاد ایران طی سالهای ۱۳۸۷-۱۳۸۰، راهبرد یاس، شماره ۲۷.

۶.علامه طباطبایی، محمد حسین، (۱۳۷۴)، تفسیر المیزان، قم، دفتر انتشارات اسلامی،ج۹.

۷.علامه فیض کاشانی، (۱۴۰۶)، وافی، اصفهان، مکتبه الامام امیرالمومنین علی علیه السلام العامه،ج۲.

۸.کاشانی، فیض الله، (۱۳۰۰)، تفسیر منهج الصادقین، تهران، انتشارات علمیه اسلامیه،ج۴.

۹.کاشیان، عبدالمحمد، (۱۳۸۹)، آزمون بسندگی زکات وخمس در تامین حداقل معیشت خانوارهای نیازمند در اقتصاد ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه امام صادق(ع).

۱۰.کیا الحسینی، سیدضیاالدین، (۱۳۸۷)، نقش زکات فطره در فقر زدایی، مجله اقتصاد اسلامی، شماره ۳۱.

۱۱.کیاءالحسینی، سیدضیاالدین، (۱۳۷۷)، زکات در قرآن وبرآورد تابع آن در ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه مفید.

۱۲.کیاالحسینی، سید ضیاالدین، (۱۳۸۰)، برآورد خمس ارباح مکاسب به عنوان یکی از منابع مالی اسلامی تامین اجتماعی، فصل نامه تامین اجتماعی، شماره نهم .

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-04]

۱۳.کیاالحسینی، سید ضیاالدین، (۱۳۸۸)، عوامل موثر بر هزینه های مذهبی دهک های درآمدی، مجله اقتصاد اسلامی، شماره ۳۵.
۱۴.گیلک حکیم آبادی، محمد تقی، (۱۳۷۹)، امکان جایگزینی مالیات بر درآمد و خمس وتبیین آثار آن بر برخی متغیرهای اقتصاد کلان، پایان نامه دکتری، دانشگاه تهران.
۱۵.مطهری، مرتضی، (۱۳۸۵)، تعلیم وتربیت در اسلام، قم، انتشارات صدرا.
۱۶.معلوف، لویس، محدث، ابراهیم، (۱۹۸۴)، ترجمه المنجد، تهران.
۱۷.موسایی، میثم، (۱۳۸۶)، تاثیر اعتقاد به منع اسراف در مخارج مصرفی (مطالعه موردی شهر یزد)، مجله اقتصاد اسلامی، شماره ۲۶.
۱۸.موسایی، میثم، (۱۳۸۷)، بررسی نقش خمس در رفع فقر(مطالعه موردی شهر شال قزوین)، مجله راهبرد یاس، شماره ۱۶.
۱۹. هاشمی شاهرودی، محمود، کتاب الخمس، قم، موسسه دائرالمعارف فقه الاسلامی بر مذهب اهل بیت علیه السلام،ج۱.
۲۰. ابن ابی الحدید(شارع)، عبدالحمید، شرح نهج البلاغه، قم، کتابخانه حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره).
۲۱. ابن ادریس، محمدبن احمد، (قرن۶)، السرایر، قم، موسسه النشر الاسلامی التابعه لجماعه المدرسین بقم.
۲۲. ابن بابویه، محمدبن علی، (۱۳۷۶)، امالی شیخ صدوق، تهران، کتابچی ،ج۱.
۲۳. ابن براج، عبدالعزیز، (۱۴۰۶ق)، المهذب، قم،ج۱.
۲۴. ابن حمزه، محمدبن علی،(۱۴۰۸)، الوسیله الی نیل الفضیله، قم، کتابخانه حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی(ره)،ج۱.
۲۵. ابن زهره، حمزه بن علی، (۱۲۷۶ق)، الغنیه، تهران.
۲۶. ابن فارس، احمد بن فارس، (۱۴۰۴)، معجم مقاییس الغه، قم، مکتب الاعلام الاسلامی،ج۴.
۲۷. الانصاری القرطبی، ابی عبدالله محمدبن احمد، (۱۹۶۵م)، الجامع الاحکام القرآن، دارالاحیاء التراث العربی.
۲۸. انصاری، مرتضی بن محمد بن امین، (۱۲۸۱-۱۲۱۴ه)، کتاب الخمس، قم، کنگره جهانی بزرگداشت شیخ اعظم انصاری.
۲۹. الجزیری، عبدالرحمن، (۱۹۴۱-۱۸۸۲)، کتاب الفقه علی المذاهب الاربعه، ج۱.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-04]

۳۰. الحرالعاملی، محمدبن حسن، (قرن۱۱)، وسایل الشیعه التحصیل مسایل الشریعه، تهران، مکتبه اسلامیه.
۳۱. حکیم، محسن، (۱۴۰۰ق)، مستمسک العروة الوثقی، قم،ج۲.
۳۲. سلار دیلمی، حمزه بن عبدالعزیز، (۱۴۰۴ق)، المراسم فی الفقه الامامی، قم، منشورات الحرمین،ج۱.
۳۳. شهید اول، محمدبن مکی،(قرن۸)، اللمعة الدمشقیه فی فقه الامامیه، بیروت، الدار الاسلامیه-دارالتراث.
۳۴. شیخ صدوق،محمدبن الحسین ابن بابویه القمی، (۱۴۰۸)، علل الشرایع، الجز الثانی، بیروت، موسسه الاعلمی.
۳۵. شیخ طوسی، ابی جعفر محمدبن حسن، (۷۴۸ه)، النهایه فی مجرد الفقه والفتاوی، ج۱.
۳۶. شیخ طوسی، محمدبن حسن، (۴۴۹ه)،التبیان، بیروت، دارالاحیا،ج۵.
۳۷. شیخ مفید، محمدبن محمد، (۴۱۳ه)، المقنعه، قم،موسسه النشر الاسلامی التابعه لجماعه المدسین بقم،ج۱.
۳۸. صاحب جواهر، محمدبن حسن بن باقر،(۱۲۶۶ق)، جواهرالکلام، موسی طهرانی.
۳۹. صدر، محمد باقر، (۱۳۷۵)، اقتصادنا، قم، مکتب الاعلام الاسلامی.
۴۰. الطباطبایی الیزدی، سید محمد کاظم،العروة الوثقی، قم، موسسه نشر اسلامی،ج۵.
۴۱. طبرسی، فضل بن حسن،(قرن۶)، مجمع البیان فی التفسیر القرآن، تهران،ج۴.
۴۲. الطوسی، محمدبن حسن، (۱۴۰۱)، تهذیب الاحکام فی شرح المقنعه، بیروت، دارالتعارف.
۴۳. طوسی، محمدبن حسن، (۱۴۳۰)، الاقتصاد فیما یجب علی العباد، قم.
۴۴. طوسی، محمدبن حسن، (قرن۵)، الخلاف، قم، جامعه المدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات الاسلامی،ج۲و۶.
۴۵. طوسی، محمدبن حسن، (قرن۵)، المبسوط فی فقه الامامیه، تهران، المکتبه المرتضویه الاحیاء الاثارالجعفریه.
۴۶. طوسی، محمدبن حسن، الجمل والعقود فی العبادات، مشهد، موسسه نشر دانشگاه مشهد.
۴۷. عسگری، مرتضی، (۱۹۱۴م)، مرآه العقول مقدمه، تهران، دارالکتب الاسلامیه،ج۲.
۴۸. علامه حلی، حسن بن یوسف، (قرن۸)، مختلف الشیعه، قم، موسسه النشر الاسلامی التابعه لجماعه المدرسین بقم،ج۳.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-04]

۴۹. علم الهدی، علی بن حسین، (۱۴۱۵ق)، الانتصار، قم، موسسه النشر الاسلامی التابعه لجماعه المدرسین بقم،ج۱.
۵۰. فاضل مقداد، عبدالله، (۱۳۴۲ش)، کنز العرفان فی فقه القران، تهران،ج۱.
۵۱. کاشانی، فتح الله بن شکرالله، (قرن۱۰)، تفسیر کبیر منهج الصادقین فی الزام المخالفین، تهران، علمی،ج۴.
۵۲. کلینی، محمدبن یعقوب، (۱۳۶۹)، اصول کافی، تهران، کتابفروشی علمیه اسلامیه.
۵۳. مجلسی، محمدباقر، (۱۴۰۳ق)، بحارالانوار، بیروت، موسسه الوفاء،ج۴.
۵۴. محمدی ری شهری، محمد، (۱۴۲۱)، موسسه الامام علی بن ابی طالب فی الکتاب والسنه بمساعده محمد کاظم طباطبایی و محمود طباطبایی، قم، دارالحدیث.
۵۵. المنتظری، حسینعلی، (۱۴۲۱ق)، الخمس، قم، منشورات دارالفکر.
۵۶. منسوب به امام رضا(ع)، فقه الرضا، موسسه آل البیت (ع) الاحیا اتراث.
۵۷. موسوی خوانساری، احمد، (قرن۷)، جامع المدارک فی شرح المختصر النافع، تهران، مکتبه الصدوق،ج۵.
58.Sen A, Living Standard, London, Oxford Economic Paper, New Series, Vol 36, PP:74-90.
59. Sen A,1981, poverty &Famines, London, Oxford, Oxford University Press.
60. M Ahmad,1979,social justice in islam,institute of Islamic culture.
61. NS Shirazi,1995,Determinants of poverty in pakistan,Pakistan economic and social review.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-04]

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-04]